

Orbán László

Kazinczy Ráday-portréja (kapcsolattörténeti kérdések)*

A kapcsolat lehetősége: az eredet

Kazinczy Ferenc a dédszüleitől örökölte a Rádayak ismeretségét. Ráday Gedeon a Rákóczi-szabadságharc egyik vezető diplomatájának, Ráday Pálnak a fia. Kazinczy dédapja, Kazinczy András Ung vármegyei alispán pedig a kezdetektől részt vett a felkelésében. Feltehetjük, hogy Ráday Gedeon gyakran hallhatta a Kazinczyak, Kazinczy Ferenc a Rádayak nevét. Nem lehetett mellékes az sem, hogy Kazinczy dédanyjának az unokahúga, Róth Johanna Teleki József felesége volt, Teleki pedig Ráday Pál unokája, Ráday Gedeon unokaöccse.

Más családi kötődésű szál is összekapcsolta Rádayt és Kazinczyt. Eszerint Koros Imre piarista szerzetes volt a nevelője Kazinczy két unokatestvérének, Lajosnak és Istvánnak, „Igy érthető aztán [jegyz meg Váczy János], hogy Koros Imre oly buzgón játsza a közbenjáró szerepét a mester és ifjú tanítványa – Ráday Gedeon és Kazinczy – között.”¹

E gyengének látszó kapcsolatok valójában igen hatékonyak: Kazinczy bejárást nyer a Ráday-házba, és Teleki József is egyengeti pályáját. Utóbbi küldi Kazinczyt a királyi audienciára hivatalt kérni, miután elvesztette a tanfelügyelői állását.

A kapcsolat lehetőségének aktualizálása: találkozások

Úgy tudjuk, hogy 1773-ban Beleznay Miklós bugyi kastélyában, a négy református egyházkerület konferenciáján látta először a bárót Kazinczy: „Niczky Christóf [...] jelen volt igen sok uraságokkal, 's a' Pataki Múzsák' fijaiból hangot akart kivenni: de a' kis tőkék hangot nem adtak. Ezt cselekvé a' Pataki illiberális nevelés. Jelen vala Ráday is. Ekkor

¹ Váczy János jegyzete a KazLev, 3/705. sz. levélhez, 535.

nap láttam ötöt elsőben.” – írta erről később, 1808-ban Kazinczy.² A „kis tőkék” a sárospataki kollégium diákságát képviselő Kazinczy és testvére, Dienes volt. A látogatást Kazinczy apja szervezte meg.

A második találkozásra egy diákkori munka adott alkalmat: „a’ legnagyobb titkolózások közt készítettem Magyar-Országi Geographiámat az 1775diki examenre. Ez’ esztendőben Júl. v. Aug. holnapokban lementem Péczelre a’ Geographiával, ’s ekkor láttam Rádayt másod ízben.”³

A következő találkozások Kazinczy pesti joggyakornokságának idejére esnek: „Jurátus koromban, 1782 és 83., sokat forogtam Ráday körül. Ő nagy barátja volt a’ theatrumnak ’s ha Pesten volt, ritkán mulasztotta el a’ Játékokat. A’ Parterren fogott mindég helyet, nem soha lózsiban. A’ ki vele szóba akart eredni, háta megett fogott helyet, ’s a’ szomszédjához a’ darabnak vagy játszásnak helyes vagy hibás volta felől ejte szót, ’s bizonyos lehetett felőle, hogy az Öreg részt fog venni beszédében. Én igen gyakran voltam a’ theatrumban szomszédja, ’s sokszor csak az ő kedvéért mentem oda.”

A kapcsolat letisztítása: retusálás

Kazinczy időnként alacsonyabb társadalmi rangú társakat is elvitt bemutatni Rádayhoz:

„Novemberben 1789. egy útat tevék Bécsbe. A’ szegény Aszalait (mh. Grátzi fogságában 1796. Oct. 12kén) magammal vittem. Ennek fő vágyása az volt, hogy Rádait láthassa, mint Vályi látta volt [...]” – írta Kazinczy a *Gróf Ráday Gedeon, az Első...* c. 1808-as életrajzában.⁴

A kései önéletírásaiban már ezt olvashatjuk:

„Midőn én 1789. Novemb. ismét egy útat tevék Bécsbe, Pestre ér-

² KAZINCZY Ferenc, *Gróf Ráday Gedeon, az Első...* = KAZINCZY Ferenc művei, *Pályám emlékezete*, s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, 2009, 27. A kötet a továbbiakban: KAZINCZY, *Pályám* 2009.

³ KAZINCZY Ferenc, *Gróf Ráday Gedeon, az Első...*, 28–29.

⁴ KAZINCZY Ferenc, *Gróf Ráday Gedeon, az Első...*, 34.

vén, megszállottam a' Fejér-Farkas fogadóban (illy fogadó ma nincs) 's cselédemre bízám, válasszon szobát; *magam* mentem Rádayhoz.”⁵

Szegény Aszalai fő vágyása csak egy Ráday-életrajzban teljesülhet, a *Pályám emlékezetében* már nem. Hogy egy önéletrajz főhőse kellő súlyt kapjon, az őt kísérő és segítő mellékszereplőket vagy különleges tulajdonságokkal kell felruházni (Ráday), vagy ki kell írni a történetből (Aszalai). Ugyanígy retusálódik ki az önéletírások átírása során Kazinczy gyerekkorából és diákéveiből testvére, Dienes is.⁶

A kapcsolat haszna: kultusz és kánon

Kazinczy és Ráday a levelezés és az emlékezés szövegei szerint kölcsönösen kedvelték egymást és elismerték a másik irodalmi tevékenységét. A mester–tanítvány viszony helyett azonban bizonyára pontosabb Borbély Szilárd fogalom pártját használni: a patrónus–klienst.⁷ Mindkét viszonyrendszerben helyet kaphat azonban a kultikus beszédmód.

Amikor⁸ Baróti Szabó Dávidról egy életrajzot jelentetett meg a Magyar Hírmondó 1786. nov. 25-i számában Kazinczy, így alapozta meg

⁵ KAZINCZY Ferenc, *Pályám' Emlékezete* [I.] = KAZINCZY, *Pályám* 2009, 510 (kiem. O. L.); hasonlóképpen a [*Pályám emlékezete* III.]-ban is, *uott*, 619.

⁶ „Lassan eltűnik Kazinczy mellől testvére, Dienes is, akivel Kazinczy hét éves korától 1782-ig, a jurátussá avatásig nevelkedett együtt. Láttuk, hogy az 1816-os *Az én életemben* még mindkét fiút próbálja könyvcsinálásra buzdítani a bugyi látogatás után az apa. Csak Dienes sikertelenségét látva felejt el őt, és igyekszik a továbbiakban kizárólag Kazinczy „stíl”-jét formálni: [...]” (ORBÁN László, *Kazinczy-hálózat I.: a „könyvcsináló pálya” kiépítése*, *Studia Litteraria*, XLVIII (2010), szerk. IMRE László, GÖNCZY Monika, 103.

⁷ BORBÉLY Szilárd, *Bevezető* = *Ráday Gedeon és Földi János összes versei*, Régi Magyar Költők Tára XVIII. Század, XI, s. a. r. BORBÉLY Szilárd, Bp., Universitas, 2009. A kötet a továbbiakban: RÁDAY–FÖLDI, *Versei* 2009.

⁸ Vö. ORBÁN László, *Kazinczy-hálózat...*, 96–121.

írását:

„Szabó [ti. Baróti Szabó Dávid – O. L.], Rágalmazóinak számoktól, bár akármennyin légyenek, nem fog elrettenni: érzi önnön érdemét: és ha ezen kívül más bátorításra lenne szüksége: Hazánknek két szent Öregjei, B. Ráday és B. Orczy néki vígasztalására lesznek.”⁹

A két „szent Öreg”-et azonban Kazinczy bírta „vígasztalásra”. Mielőtt a cikket elküldte volna a Magyar Hírmondóba, eljuttatta ugyanis Baróti verseit Orczy Lőrincnek és Rádaynak, így készítve megszólalásra a bárókat, akik a szíves ajándékot természetesen (előre kiszámíthatóan) szíves köszönettel vették. Kazinczy az így megszerzett nyilatkozatokra az Baróti-életrajz írásakor már úgy hivatkozhatott, mint a „két szent Öreg” legitimáló gesztusára. A két báró nyilatkozatának szövegét és körülményeit azonban nem ismerteti, csak a ’tény’-t. A kultikussá emelt bárók kultikussá emelik a hozzájuk kötött Barótit és központi szerephez juttatják Kazinczyt, aki mindkét fél – a költő és a kanonizátorok – által elismert közvetítőként, egyenrangú partnerként tűnik föl az irodalmi nyilvánosság előtt.¹⁰

Az irodalmi kánonba azonban nem igyekezett beléptetni Rádayt Kazinczy. Borbély Szilárd írja, hogy Ráday Gedeon „[e]mléke halála után – Kazinczynak köszönhetően – nem tűnt el, még időlegesen sem, de mű-

⁹ Megjelent: **1. Hazai történetek**, Magyar Hírmondó, 1786. nov. 25.; **2. KÓKAY** György, *Kazinczy Ferenc kiadatlan levelei és Rát-életrajza*, ItK, 1966, 415–416.

¹⁰ Kókay György jegyzete: „Orczy Lőrinc 1786. november 1-én kelt, Kazinczyhoz írt levelében említette, hogy megkapta Baróti Szabó verseit, és kérte Kazinczyt: »Köszönny meg nevemmel.« (KazLev I. 116.); Id. Ráday Gedeon pedig 1786. nov. 23-i levelében írta Kazinczynak: »Igen kedvessen fogom venni, ha az Ur Tisztelendő Szabó Dávidot nevemmel köszönteni nem terhelhetik. Kihez, hogy valóságos Tisztelettel viseltetem, nem tsak Vanière fordítása, és egyéb szép munkái adtak nékem alkalmatosságot, hanem hogy sok dolgokban, gondolkozásaink módgyában is meg edgyezünk...« (KazLev I. 119.)” (KÓKAY, *i. m.*, 415, 4. lábjegyzet.)

vei kanonikus jelentőségét esetében sem támasztották alá munkái. Így a kanonikus pozíció sem ösztönözte az összegyűjtött munkák kiadását. Láthatóan Kazinczy sem törekedett ilyen leletmentő feladatra.”¹¹

Tehát a kánon felépítéséhez szüksége van Ráday személyének tekintélyére, a műveire azonban már kevésbé.

A kapcsolat nyilvános felmutatása: az arckép

Kazinczy és Ráday kezdeti találkozásai minden esetben valamilyen ürügy mentén jöttek létre, ám a későbbiekben Kazinczy már bármikor szívesen látott vendég volt Rádaynál:

„Az Ur levelének azon része, mindenek felett leg jobban meg örvendeztetett, mellyben ajánlja magát, hogy az jövő Augustusban Pétzelen engemet meg látogatni méltóztatna, melly ígéretit az Urnak nem tsak különös örömmel vettem, hanem edgyszersmind kiis kérem magamnak, hogy az Ur én nálam nem tsak egy hetet mulatni, hanem még azt megis tóldani ne sajnálja.”¹²

E péceli tartózkodás során készült Ráday nevezetes arcképe:

„1788ban Bécsbe útaztam Kassáról, hol mint Nemzeti Iskolák Inspectorá laktam, ’s kocsimon lévén Klímesch Tamás, Bécsi Académiai Festő, (kit esztendővel azelőtt Kassára tulajdon költségemen hozattam volt,) olly szándékkal, hogy Rádayt, akar akarja akar nem, lefestethessem, Augustusnak 7dikén Péczelre beértem. Velem vala Vályi András is, Kassai Norm. Prof. [...]”¹³

Ráday tehát azon kapta magát, hogy „akár akarja, akár nem” egy ifjú barátja az egyik ott töltött estén/napon lerajzoltatja egy ismerőseivel.

¹¹ BORBÉLY Szilárd, *Bevezető*, 14.

¹² KazLev, 1/135, 1/136, B. Id. Ráday Gedeon – Kazinczynak, Pest, 1788. júl. 8.

¹³ KAZINCZY Ferenc, *Gróf Ráday Gedeon, az Első...*, 29.

„Előbb gyermekisen vonogatta magát. »Ha a' szegény feleségem élne, igen is; úgy végeztünk, hogy öreg esztendeinkben is lefestetjük magunkat: de ő nem él, és így hadd maradjon.« – Végre megadta magát. De miként fesse a' Festő? parókával e, vagy házi sipkájában? A' Festő az utolsót javasolta. Jó tehát. Leült. Már festette a' Festő, midőn felugrott; »csak még is jobb lesz parókában,« 's feltette a' parókát. »Vagy hálósüvegemben tehát, minthogy úgy akarja!»« Ekkor ismét levette 's leült. Egynehány perczentés múlva ismét a' parókához ment. – Én féltem, hogy megúnja az ülést, 's kértem, hogy engedne valamit olvasnom.”¹⁴

Klimesch alkotása – tudomásom szerint – ismeretlen. Fontos hangsúlyozni, hogy ez egy krétarajz volt, és nem festmény. Habár kissé félreérthetően fogalmazott Kazinczy, amikor festőt és festést említett, de kései önéletírásaiból is egyértelmű, hogy rajzról van szó: „Festőmet megkérém, hogy az ebédeknel 's vacsoráknál mindég úgy fogjon ülést, hogy az Öreg' arczonását megkaphassa, 's minthogy félék hogy rá nem fogom bírhatni az ülésre, készítgesse titokban rajzolását. [...] A' Festő kész vala contourjaival, veres krétában, midőn egyszerre felugrék.”¹⁵

Egy rajz keletkezési körülménye kötetlenebb, mint egy festményé. Otthoni környezetben, különösebb előkészület nélkül, akár egyszeri leüléssel is megalkotható. A jelenlévők közben beszélgettek, olvasgattak, vagyis a megörökítés tevékenysége mintegy háttérprogramként futott. Az elkészült rajz sem volt érdekes vagy értékes az egyébként nagy képgyűjtő Ráday számára. Ezt jelzi, hogy Kazinczynál maradt: „A' Nagysád képe szobámat ékesíti. Batsányi azt mondja hogy igen szerentsésen van találva Nagysád, 's Szabó örül láthatásán.”¹⁶ Kazinczy számára azonban

¹⁴ Uott, 31.

¹⁵ KAZINCZY Ferenc, *Pályám' Emlékezete [I.]*, 508. Ugyanígy egy 1802-es feljegyzésben: „[Klimesch] ekkor festette az Öreget *en crayon*; melyet osztán az Orpheus 2dik darabja' elibe metszettem.” (KAZINCZY Ferenc, *Jegyzések elhánt régi Papirosaimból* = KAZINCZY, *Pályám* 2009, 173. – Kiem. O. L.)

¹⁶ KazLev, 1/148, Kazinczy – B. Id. Ráday Gedeonnak, Kassa, 1788. szept.

bizonyára igen fontos volt. Révész Emese megfogalmazása szerint „[a] képmást így hát egyfajta trófeaként mutogatta Kazinczy baráti körében [...]”.¹⁷

A rajz igazi jelentőségét 2 évvel elkészülte után, 1790-ben kapta meg, amikor Kazinczy megjelentette az *Orpheus* 2. számában az erről készült metszetet, Quirinus Mark rézmetsző munkáját. A vöröskrétarajzot ekkora talán már el is felejtette Ráday. De vajon tudott-e a báró a publikációról?

„*Volna még ezen kívül kedvem valami iránt az Urral veszekedni; de ezt tsak magam írom bé a Postscriptumba. [...]*

[Idáig diktálta a levelet Ráday, majd az utóiratba ezt írja:]

P. S. Az subducált *lineákban* értem azt az mesterséges fortélllyal végben vitt le rajzoltatásomat, mintha azt tsak a' Kép-író kívánta volna, az már most végben ment Szándéknak el halgatássával.”¹⁸

A metszet publikálásához tehát nem kért engedélyt Kazinczy. Debreczeni Attila szerint a „konspirációra” Ráday „csak az 1. szám borítójának tudósítását olvasva jött rá, de akkor már nem volt visszaút.”¹⁹

Egyébként arról sem tudott Ráday, hogy Kazinczy számára készült a kép. Ráday gyanúját Kazinczy az fenti levélhez csatolt megjegyzéssel igazolja: „Tudnillik azt mondtam Rádaynak Péczelen 1788. hogy a' velem Kassáról Bécsbe visszamenő Képfestő Klimesch vágy az ő fejét crayonban festhetni.”

27.

¹⁷ Révész Emese, *Egy irodalmi kultuszportré nyomában, Ráday Gedeon arcképe az Orpheusban*, *Ars Hungarica*, 2008/1–2 (36. évf., megjelent: 2010), 66.

¹⁸ *KazLev*, 2/308, B. Id. Ráday Gedeon – Kazinczynak, Pécel, 1790. április 9. A levélnek csak az utóiratát írta saját kezével Ráday.

¹⁹ *Első folyóirataink: Orpheus*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó (*Csokonai Könyvtár; Források* 7), 2001, 397–398.

Paróka vagy házi sipka

A portré értelmezésének központi kérdése a házi sipka. Először is: ki adatta rá a házi sipkát a báróra?

„De miként fesse a’ Festő? parókával e, vagy házi sipkájában? A’ Festő az utolsót javasolta.”²⁰ – Írta Kazinczy 1808-ban.

Egy 20 évvel későbbi önéletírásban ezt olvashatjuk: „De íme új akadály! Parókában e, vagy sipkában. Én az utóbbat óhajtottam.”²¹

A második idézetben a mellékszereplők szokásos elhalványodását, a dramaturgia megváltozását (életrajzból önéletrajz) figyelhetjük meg. Egyébként mindkét állítás igaz lehet, csak eltérő időpontokra vonatkoztatva. Az 1788-as krétarajzra talán valóban Klimesch javaslatára került a házi sipka, az erről készült 1790-es rézmetszetre azonban már bizonyosan Kazinczy utasítására. A házi sipka ugyanis levehető, vagy kicserélhető lett volna már 1790-ben is, nemcsak 1864-ben, amikor már magyar süveggel ábrázolták Rádayt.²²

Néha Kazinczy is hajlandónak mutatkozik hősei átöltöztetésére: a Ráday-portré a *Kazinczy Ferencz’ Munkái* 5. kötetében (1815) másik mentét és arckifejezést kapott,²³ és II. József parókája is lekerült az ural-

²⁰ KAZINCZY Ferenc, *Gróf Ráday Gedeon, az Első...*, 31.

²¹ KAZINCZY Ferenc, *Pályám’ Emlékezete [I.]*, 508.

²² A Ráday halálakor, 1792-ben készült utánnomások (*Oratio* és Magyar Hírmondó) és Kazinczy *Minden Munkái* (1815) is megtartották a házi sipkát. A kortársak tehát vagy nem tulajdonítottak negatív jelentést ennek, vagy nem volt módjuk új rezet készíteni: „Az ekkor már Pesten tanító Koppi Károly éppúgy, mint a kötetet megjelentető Trattner János egyaránt szoros személyes kapcsolatban álltak Kazinczyval, akinek közreműködése és beleegyezése nélkülözhetetlen volt az első ízben általa kiadott arckép szövegeinek újra metszéséhez.” (RÉVÉSZ, 78. A metszeteket közli: RÉVÉSZ, 81.)

²³ „Rádayt ez is profilban, hálósüvegben ábrázolja, hasonló, de egyszerűbb zsinóros kabátban, de más arckifejezéssel.” (MEZEI Márta, *Képi paratextusok*

kodó fejről a *Pályám emlékezetei* átírása során.²⁴

Egy rajz metszetté transzformálása és közzététele alapvetően megváltoztatja az értelmezés közegét. Míg a krétarajz egyetlen példányban, egy intim térben, Kazinczy magánszobájában volt, addig a rézmetszet sokszorosítva és nyilvánosság elé tárva – feltehetően 500 példányban²⁵ – jelent meg. A portré értelmezését meghatározta ez a közegváltás: a keletkezés körülményeitől elváló értelmezések jöhettek ugyanis létre.

A második kérdés tehát ez: miért maradt Ráday fején a házi sipka az 1790-es metszeten.

Révész Emese szerint egyfajta póztalan pózt fejez ki a házi sipka, összhangban azzal a korszerű festői törekvéssel, amely otthoni öltözetben ábrázolja a modellt. Ez az ábrázolási technika – mint arra Révész felhívja a figyelmet – csak akkor lehet hatásos, ha a modell egyébként közismert emberi vagy közéleti nagyságáról.²⁶ Mindez a korabeli Magyarországon szokatlan festői ars poeticát feltételezne Klimesch Tamástól vagy Kazinczytól vagy Rádaytól, sőt a megcélzott közönségtől is. És talán Ráday sem volt az a közismert nagy személyiség, aki erre alkalmas alany lett volna – hiszen azt gyanítjuk, hogy éppen Kazinczy tevékenysége folytán vált azzá.

Kazinczynál. Kazinczy Ferencz Munkái, 1–9. kötet. Fogságom naplója = Ragyogni és munkálni: Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről, szerk. DEBRECZENI Attila, GÖNCZY Monika, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, 163.) Ugyanitt idézett Mezei Márta egy Kazinczy-levelet, amely szerint Trattner János Tamás talán egy Wagner József Frigyes által festett képet akart metszetni az 1815-ös kötethez: „Vallyon melly kép után akarja Tr. Úr metszetni a’ Ráday képét? – Wagner festette a’ hálósüveget, de nem jól. –”. (KazLev, 12/2869, Kazinczy – Helmecey Mihálynak, Széphalom, 1815. febr. 25.)

²⁴ KAZINCZY, *Pályám* 2009, 908 (jegyzet).

²⁵ Debreczeni Attila jegyzete az Orpheushoz: *Első folyóirataink: Orpheus*, 397.

²⁶ RÉVÉSZ, 62–64.

A Ráday-portréra felkerült – Kazinczy által elhelyezett – ikonikus attribútumok részben a báró műveltségére (könyv, hárfa, pánsíp, görög váza), részben magyarságára utalnak (családi címer, magyar mente). E jelképek a korabeli nyilvánosság előtt egyértelmű, részben az antikvitásból hagyományozódó szilárd jelentéseket hordoztak.

A házi sipka azonban nem rendelkezik ikonográfiai hagyománnyal, ezért nincs egy adott jelentése. A házi sipka ebben az értelmezési közegben egy nem-jel, egy zaj.

Kazinczytól meglehetősen szokatlan e zavar. A stílustörés iránti érzékenysége most csak Ferenczy István Csokonai-mellszobra kapcsán írt véleményét idézzük: „De ohajtottam volna, hogy a felöltött mente s dolmány maradt légyen el, ahogy a kravát egészen elmaradt; mert a nyak itt egészen meztelen. Meg nem foghatám, mi indítá a mi Ferenczynket ennek a poétai s ennek a modern ízlésnek egyesítésére. Végre elhitetém magamat, hogy a bajusz (!) cselekedte. Szegény Csokonai! ha te ezt tudod vala, nem növetted volna meg utolsó esztendeidben! Ferenczy tudta, hogy bajuszt szakáll nélkül ott csak a Mirmillók hordának, s a mente s dolmány által akará, úgy hiszem, motiválni, hogy a büsztöt azzal a szőrrel adá.”²⁷

Borbély Szilárd képértelmezése vélhetően nem áll távol egy lehetséges kortársi olvasattól. Eszerint a Ráday-metszet „a nyilvánosság elé tárta a hálósipkás, jóindulatú, fogatlan, együgyűnek tűnő öregurat. Ebből a képi reprezentációból azonban a méltóság, a fenség minden mozzanata hiányzott. Ráday önképe és a nyilvánosság elé kerülő ábrázolás feszültsége zavarta az idős grófot.”²⁸

Vagyis éppen az semmisül meg ebben az értelmezésben, amire mindig kínosan ügyelt Ráday, amikor költőként a nyilvánosság elé lépett.

Kazinczy képbe kerül

²⁷ KAZINCZY Ferenc, *Debrecen és Nagyváradi* = *KAZINCZY Ferenc művei I.*, s. a. r. SZAUDER Mária, Bp., Szépirodalmi, 1979, 564.

²⁸ BORBÉLY Szilárd, *Ráday Gedeon (1713–1792)* = RÁDAY-FÖLDI, *Versei* 2009, 316.

Az általánosan ismert jelek az ábrázolt személyre vonatkoznak, a homályos jelentésű, zavart okozó házi sipka feltevésünk szerint azonban nem az arc más modelljéről, hanem az arc más képpé komponáló Kazinczyról közöl valamit.

Orczy Lőrinc 1789-es halála után egy évvel Kazinczy közzétett három 1785–1786-os levelet az Orpheusban.²⁹ Orczy, Pálffy Károly és Prónay László leveleinek, Fáy Ágoston beszédének, továbbá Pálffy és Ráday portréjának publikálása nem véletlenül esik egybe a jozefinizmus bukásával, a nemzeti mozgalom feléledésével. E közlésekkel egyúttal a vármegyei vezetőkhez kötődő kapcsolatrendszerét is felfrissítette Kazinczy. Az Orpheusnak a magyar kultúrában betöltött kétségbevonhatatlan szerepe mellett talán az is feladata volt, hogy demonstrálja Kazinczy visszatérését a vármegyei közélethez.

A hálósapka célja ebben az értelmezésben nem az, hogy Ráday igazi arcát megmutassa, hanem hogy Kazinczy bennfentességét fejezze ki. Ő az, aki bejáratos báró Ráday Gedeon otthonába, akit Ráday otthoni ruhában, házi sipkában fogad. A metszet alján egy felirat található: „Amico Musarum, et suo Franc[iscus] de Kazincz.” Azaz Kazinczy bekerül a képbe.

Ugyanezt a technikát látjuk a Rádayról anekdotázó, és csak anekdotázó Kazinczy-szövegekben. Borbély Szilárd megfogalmazásában: „Kazinczy anekdotikus furcsaságokat rögzített csupán. Ráday kezdeményező terveiről, amelyeket megosztott vele, mélyen hallgat. Kazinczytól

²⁹ B. Orczynak némelly levelei. I. Orcyhoz Kazinczy [részlet]; II. Válasz. Eörss, 5dik Novemberben 1785.; III. Tarna-Eörss, Novbr. 1jén, 1786. (Első folyóirataink: Orpheus, 53–55). Ugyanezek a levelezés összkiadásában: Kazinczy – Orczy Lőrincnek, [Kassa, 1785. okt. 25.], KazLev, 1/54; Orczy Lőrinc – Kazinczynak, Tarnaörs, 1785. nov. 5., KazLev, 1/55; Orczy Lőrinc – Kazinczynak, Tarnaörs, 1786. szept. 1., KazLev, 1/80. Az első levéltöredék teljes kéziratát megtalálták a Kazinczy-levelezés 23. kötetének szerkesztői: KazLev, 23/5655; ugyanitt közzélték Kazinczy egy hónappal később kelt beszámolóját is: Kazinczy – Orczy Lőrincnek, h. n., 1785. nov. 24., KazLev, 23/5656. A KazLev 24. kötetében található még egy Orczy Lőrincnek írt levél: Kassa, 1786. nov. 17.

nem tudjuk meg azt sem, hogy milyen konkrét áldozatokat vállalt Ráday a hazai művelődés és az irodalom ügyéért.”³⁰

És végül Kazinczy szavaival összefoglalva a fentieket:

„Az *Anekdotenklauberey* *útálatos dolog*, a’ nagy emberek sajátságai-
knak felkapdosása ’s felfedezése pedig büntetést érdemel. De lehet az
ollyat szép részről is tekinteni. Az illy apróságok mélyebben bé hagynak
látni az előttünk már nem lévők’ karaktereikbe mint a’ fontos dolgok’
előbeszélései, ’s reménylem hogy azt a’ mit itt elmondok, a’ jobb mara-
dék tőlem köszönettel fogadja. Nem vesz ez által annak a’ szent tiszte-
letet érdemlő Öregnek fénye semmit, épen úgy nem, mint képe által nem
vesztett, melly a’ Quirinus Mark’ rezén mutatja ugyan *fogatlanságát* is,
de mosolygó szemeiben magát eláruló *gyermeki naivetéjét* is.”³¹

* A publikáció az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.
A szerző az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport al-
kalmazottja.

³⁰ BORBÉLY Szilárd, *Ráday Gedeon (1713–1792)* = RÁDAY–FÖLDI, *Versei* 2009, 299.

³¹ KAZINCZY Ferenc, *Gróf Ráday Gedeon, az Első...*, 30. (A első kiem. O. L.)

Petrőczy Éva
Ráday Gedeon, a magyar Pope

Bevált címkéket, epitheton ornans-okat leszaggatni, megváltoztatni mindig hálátlan, s a merész elkövető szegény fejére minden időben paraszat gyűjtő, kockázatos vállalkozás. Most mégis megkíséreljük.

Évszázadok szoktatták hozzá a magyar közvélemény irodalomra (még) odafigyelő részét, hogy az 1713. október elsején, vagyis háromszáz esztendeje született könyvgyűjtőt, műfordítót, sokak mecénását, a magyar költészetet a deákosság felé terelő poétát, Ráday Gedeont „magyar Orpheusz”-nak titulálják.¹ Teljesen nyilvánvaló, hogy Ráday Gedeon ezt a „ragadványnevet” a barátja, Kazinczy-szorgalmazta (sőt: kierőszakolta!) Thomas Klimess-rajz, s annak Mark Quirin által rézbe metszett változata alapján nyerte el, amely az Orpheusz második, 1790 februári füzetében jelent meg, s amely azóta is közkézen, napjainkban már a világhálón forog.² Ennek az Orpheusz-béli portrénak már kortársi körökben komoly visszhangja támadt, nyilvánvaló, hogy Baróti Szabó Dávid 1791-es emlékverse, egy erősen alkalmi költemény, amelyben Ráday Gedeont meglehetősen közhelyes módon, „áldott öreg”-nek, „magyar Orfeusznak” nevezte, még fel is erősítette ezt a nem minden pontján teljesen helytálló „Orfeusz-képzetet”, amelyet szerzőnk antikossága önmagában nem indokol.³

A fentiekhez tegyük hozzá, hogy Kazinczy egy Ráday Gedeonhoz írott levélben fejtette ki a „magyar poéta Orfeusz maszkjában” értelmezését,

¹ Pályájáról: VAS Margit, *Ráday Gedeon élete és munkássága*, Bp., Sárkány Nyomda Részvénytársaság Műintézete, 1934. – A könyv vékonyka, de a lényegét több helyütt jól megragadó disszertáció.

² E portré keletkezéstörténetéről: RÉVÉSZ Emese, *Egy irodalmi kultuszportré nyomában, Ráday Gedeon arcképe az Orpheuszban*, *Ars Hungarica*, 2008/1–2., 55–92.

³ Baróti Szabó verse a következő évben, 1792-ben, a Magyar Museum az évi negyedik számának 397. oldalán jelent meg.

